

Golom otoku evoluirali od 1949. do 1956“, odnosno da psihička i fizička tortura nije uvek bila podjednaka, da pristup svim zatvorenima nije bio isti, da nisu uvek korišćene iste metode, da smrtnost nije uvek bila podjednaka, itd. „Broj logoraša na Golom otoku i metode bili su u korelaciji sa zaoštavanjem odnosno smanjivanjem napetosti na vanjskopolitičkom planu“ (483), koncizno zaključuje Previšić.

Posebna vrednost knjige je smeštanje Gollog otoka u širi istorijski kontekst i posmatranje svih aspekata postojanja i rada logora u sklopu širih spoljnopolitičkih, unutrašnjopolitičkih i ideoloških procesa i okolnosti. To je bilo moguće zahvaljujući dobrom poznavanju ne samo historiografske literature o istoriji Jugoslavije, Komunističke partije i međunarodnog radničkog pokreta i hladnoratovskih međunarodnih odnosa (uglavnom novije i na engleskom jeziku), već i dobrom poznavanju ideoloških pitanja, razvoja komunističke ideologije i politike u 20. veku, istorije frakcijskih borbi među jugoslovenskim komunistima, itd. Tu se pre svega radi o kratkoj, jasnoj, preciznoj analizi jugoslovensko-sovjetskih državnih i partijskih odnosa i geneze sukoba između dve države i partije 1948, kao i spoljnopolitičkih i unutrašnjopolitičkih posledica tog sukoba, među kojima je i samo otvaranje i postojanje logora na Golom otoku. Pored toga, autor se u tekstu kreće unazad i unapred na hronološkoj lestevici, posmatra istorijske periode, događaje, pojave i procese mnogo pre izbijanja sukoba sa IB i otvaranja logora, i one koji su nastupili mnogo kasnije. U prvima nalazi uzroke raznih zbivanja na Golom otoku, a u drugima posledice, ili samo paralele, sa Golim otokom, zbivanjima na njemu i sudbinom nekih zatvorenika. Na primer, razlog surovijeg postupanja prema određenom logorašu na Golom otoku 1951. lako se nalazi u njegovoj ulozi u frakcijskim borbama u KPJ i sukobima sa Titom pre Drugog svetskog rata; a preko dokumentacije UDB-e i svedočanstava može se jasno povezati položaj pojedinaca u rukovodstvima pojedinih spoljnotrgovinskih preduzeća 60-ih godina, sa njihovom ulogom u logoru i odnosom sa UDB-om uopšte.

Na kraju treba istaći da su glavna tema ove knjige ljudi i njihova sudbina u vrtlogu istorije, ideologije i politike, njihova tragedija i patnja u logoru i posle njega, praktično do smrti. I tu je autor u pravu kada kaže da „koliko je logoraša, toliko je i povijesti Gollog otoka“ (553), dakle, svaki logoraš može napisati svoju istoriju Go-

log otoka, a može se dodati i svaki udbaša koji je tamo bio. I svako od oko 13.000 zatočenika, dakle svaki pojedinac može biti scenarista ili uzor za glavni lik romana, drame ili filma. Iako uspešno izbegava da bude emotivan, subjektivan i patetičan, Previšić ne propušta da ukaže na ljudsku dimenziju teme, patnje i stradanja, teške sudbine logoraša, na nasilje, nehuman i „dehumanizacijski“ karakter logora na Golom otoku i obračuna Partije sa iblevcima uopšte. On naglašava da se radilo o „antistaljinističkom staljinizmu i o „stravičnom mestu“ i teži da to na razne načine dokaže i ilustruje isečcima iz intervjuva, delovima iz zapisnika, izveštaja i elaborata UDB-e. Ispisujući ovu knjigu, autor na svojevrstan način ispisuje epitaf kako svojim sagovornicima, tako i hiljadama drugih golo-otočana, posebno onima za koje niko ne zna i niko ne pominje, i čija imena su ispisana samo u UDB-inim popisima, dosijeima, izveštajima i zapisnicima saslušanja.

Autor, zaključujući knjigu, na kraju postavlja više pitanja: Vidi li se sa Gollog otoka Moskva? Šta je Goli otok nama danas? Šta Goli otok predstavlja uopšte u 20. veku, ispunjenom nasiljem, zlom, strahom, dehumanizacijom, raznim ideologijama, fanatizmima, idealima i iluzijama, zbog kojih su mnogi trpeli i mnogi platili životima? Odgovarajući na ova i druga pitanja Previšić nam daje dubok i zaokružen pogled ne samo na sukob Jugoslavije i Informbiroa i na Goli otok, već i pogled na fenomen logora, ideoloških strasti i raskola i političke represije u 20. veku uopšte. Zato knjiga predstavlja korisnu lekturu za svakog ko pokazuje bilo profesionalno, bilo lično i laičko interesovanje za ove fenomene, a s obzirom na dopadljiv stil i dobru strukturu, može se sa zadovoljstvom preporučiti širokom krugu čitalaca.

*Dragomir Bondžić*

Bojan Dimitrijević, ZORAN ĐINĐIĆ, Beograd, Arhipelag, 2023, 286.

O životu, delima i ideologiji dr Zorana Đinđića mnogo se govorilo i pisalo tokom prethodnih dvadeset godina. Ipak, začuđujuće su retka dela čiji su se autori u cilju donošenja zaključaka o liku i delu prvog srpskog premijera nakon demokratskih promena služili istorijskim izvorima i naučnom metodologijom. Još ređi su oni koji su o Đinđićevim političkim izazovima i odlukama raspravljali dovodeći ih

u kontekst istorijskih, društvenih i geopolitičkih okolnosti. Na samom početku svoje knjige Bojan Dimitrijević ukazuje na potencijalne probleme popularne percepcije i naučnog pristupa koji potiču od male istorijske distance koja deli vreme velike krize devedesetih godina 20. veka i današnjice. Sa druge strane, već se mogu sagledati mnoge posledice istorijskih procesa dugog trajanja koji su započeli nakon Đinđićeve smrti, odnosno onih koji su bili privremeno prekinuti (peto)oktobarskom revolucijom. Pisana sažetim, jasnim i direktnim stilom uvek pragmatične retorike samog Zorana Đinđića, knjiga Bojana Dimitrijevića približava čitaocima najznačajnije događaje veoma složeneog i burnog vremena srpske istorije.

Autor razmatra različite faktore koji su tokom dinamične i disidentske mladosti Zorana Đinđića mogli imati uticaja na oblikovanje političke misli prvog nekomunističkog premijera Srbije. Veoma blizak idejama anarhizma i demokratskog socijalizma, Đinđić je još pre ranih studentskih dana bio vatreni kritičar politike i partijske birokratije Saveza komunista Jugoslavije. Potonji premijer je još tokom perioda reformi tzv. liberalnih krila partijskog rukovodstva više puta privođen i kažnjavan, iako je zbog svoje mladosti i činjenice da je bio sin oficira JNA uspeo da izbegne duže boravke u institucijama „nadziranja i kažnjavanja“. Nakon donošenja novog ustava SFR Jugoslavije 1974. godine i uspona uticaja one struje jugoslovenskih komunisti koji će kasnije postati poznati kao titoisti dolazi do zaoštravanja represivnih mera prema kritičarima režima i učesnicima ranijih studentskih pobuna. Ubrzo posle otpuštanja osam profesora 1972. godine i hapšenja studentskih lidera, mladi Zoran Đinđić ispunio je upražnjenu poziciju vodstva postšezdesetosmaškog studentskog pokreta u neformalnim strukturama opozicije okupljene oko profesora i studenata Filozofskog fakulteta u Beogradu.

Dimitrijević analizira rane naučne radove Zorana Đinđića, kao i raznovrsne pravce filozofske i političke misli koji su mogli ostaviti utisak na sve prepoznatljivijeg mladog filozofa i studentskog lidera. Đinđić je završio studije filozofije u rekordnom roku, sa odličnim ocenama i pohvalama tada najpoznatijih stručnjaka u domenu društvenih i humanističkih nauka. Ipak, disidentski profil i odlučno odbijanje da se pridruži onim svojim kolegama koji su prihvatili kompromis sa partijom sprečili su budućeg premijera da se zaposli na teritoriji bivše

SFRJ. Posledično, Đinđić se našao u Nemačkoj u vreme koje su istoričari kasnije nazivali krizom države blagostanja, pa je svedočio usponu novih omladinskih pokreta, terorizma krajnje levice i desnice, kao i uticajima zaoštravanja blokovskih podela na razvoj političke situacije i popularne kulture u podeljenom društvu na „nemačkom frontu“ Hladnog rata. Uprkos siromaštvu, boravku u studentskim komunama i iskustvima sa fenomenom „života na stalnom putu“ od SFRJ do Nemačke, Đinđić je neumorno čitao i pisao, upoznao savremenu filozofsku literaturu i njene autore, među kojima je ubrzo našao svoje mesto.

Pod uticajem autora iz čuvene frankfurtske škole društvenih mislilaca i njihovih nastavljača, ali i burnih događaja koji su potresali zemlje Zapadne Evrope u deceniji velikih društvenih i političkih promena, Đinđić se polako udaljavao od mladalačkog anarhizma i približavao umerenijim, liberalnim i socijaldemokratskim ideologijama. Saradujući sa poznatim disidentima osamdesetih godina u SFR Jugoslaviji, budući vođa reformističkih struja u Srbiji razvio je interesovanje za nacionalna pitanja i formirao izvesnu vrstu sinkretizma tradicionalnih i progresivnih vrednosti. Već u ranim delima, poput knjiga *Jugoslavija kao nedovršena država*, *Jesen dijalektike* i *Subjektivnost i nasilje*, Đinđić iznosi one zaključke o društvenim, političkim i filozofskim kretanjima u SFRJ i u svetu koji će postati idejne osnove definisanja njegove buduće ideologije. Sa druge strane, istraživanje Bojana Dimitrijevića pokazuje da je lider srpskih reformista, ostajući dosledan svojoj doktrini filozofskog i naučnog idealizma praćenog krajnjim političkim pragmatizmom, još prilikom osnivanja (obnove) Demokratske stranke 1990. godine pokazao spremnost na prihvatanje kompromisa sa neistomišljenicima u cilju realizacije političke borbe za opšte dobro, odnosno protiv „većeg zla“. Zbog toga je potrebno razlikovati partijsku ideologiju Demokratske stranke, naročito nakon ubistva prvog srpskog premijera koji nije dolazio iz birokratije totalitarnog režima, i ideologiju dr Zorana Đinđića.

Autor prikazuje put kojim je išla evolucija Đinđićevih uverenja, koja se najsazetije može sagledati kroz tri tačke njegovog reformističkog programa, koji je stranka usvojila 1995. godine, a koji je počivao na „tri stuba“, odnosno tri vrednosti – vera u demokratiju kao državno i društveno uređenje civilizacijski superiorno nad svim ostalim, jake socijalne politike bliske

„državi socijalnog staranja“ i borba za odbranu nacionalnih interesa (demokratija, solidarnost i patriotizam). Međutim, izvori koje je analizirao Dimitrijević svedoče da su promenljive okolnosti političkog života u Srbiji i složena kretanja u međunarodnim odnosima bili činioci koji su neretko navodili Đinđića da prilikom definisanja partijskih i državnih politika u različitim istorijskim trenucima daje prednost nekom od tri navedena prioriteta. Zbog toga su Đinđićeva uverenja do danas ostala predmet debate u stručnoj javnosti i u medijima, dok je premijerovo insistiranje na postizanju „istorijskog kompromisa“ građanske levice i desnice u cilju uspostavljanja i očuvanja demokratskog poretka uslovalo kritike pristalica tadašnjeg režima. Kako je Miloševićeva ideologija predstavljala, prema rečima samog premijera, „spoj nespojivog“, pokušaj sazimanja boljševizma i nacionalizma (odnosno najautoritarnije forme titoizma i nacionalnog populizma, praćenog klijentelističkim pluralizmom u ekonomiji), ne čudi ni činjenica da današnji kritičari Đinđićevih ideja dolaze mahom iz krugova bliskih ideologijama krajnje levice ili desnice.

Knjiga Bojana Dimitrijevića prezentuje rezultate istraživanja dugog procesa razvoja saradnje i udaljavanja raznovrsnih partija demokratske opozicije u SFRJ i u Srbiji, koji je bio obeležen čestim ideološkim neslaganjima, ali i ličnim sukobima najuticajnijih ljudi mladih opozicionih partija. Uprkos činjenici da je na političku scenu države koja je bila pred nestankom stupio kao zreo i ideološki formiran politički vođa, Zoran Đinđić bio je, prema svojim kasnijim svedočenjima, iznenađen iracionalizmom i egocentrizmom mnogih vodećih ličnosti domaće opozicione scene, kao i njihovom spremnošću da opšte interese podređuju ličnim ambicijama i/ili strahovima. Već tokom demonstracija 1991. godine budući premijer bio je razočaran malodušnošću velikih delova opozicije, pa čak i lidera Demokratske stranke Dragoljuba Mićunovića. Na budućim istraživanjima ostaje da detaljnije razmotre u kojoj meri je Milošević postao svestan krajnjih dometa svoje moći nakon što se uverio u gotovo slepu odanost armije i policije, kao i da li bi se istorijske tragedije devedesetih godina mogle izbeći da je opozicija bila spremnija da prihvati „rumunski scenario“ u cilju oslobođenja od totalitarnog režima. Dimitrijevićevo istraživanje pruža uvid u sukobe ličnosti i ideologija mlade srpske opozicije, ali i velikih razlika u percepcijama trenutne društvene stvarnosti i „vizijama“ političke budućnosti Srbije koje su

već prvih dana zajedničkog rada ispoljili prvi ljudi Demokratske stranke. Na osnovu raspoloživih izvora teško je zaključiti u kojoj meri je Đinđić početkom devedesetih mogao pretpostaviti u kojem će se smeru dalje razvijati stavovi Vojislava Koštunice, Koste Čavoškog ili Nikole Miloševića, ali je svakako zapažao da njegovim najbližim saborcima nedostaje entuzijazma, neumornosti i odlučnosti koje je potonji premijer definisao kao najvažnije osobine svakog reformističkog političara.

Tokom godina borbe protiv Miloševićevog režima, kretanja u sferi odnosa onih stranaka koje će kasnije odigrati ključnu ulogu u peto- oktobarskim promenama obeležila su lična i politička trvenja dvojice harizmatičnih vođa najvećih opozicionih partija, Vuka Draškovića i Zorana Đinđića. Autor iznosi argumente u prilog pretpostavkama da je nakon čuvenih 88 dana demonstracija 1996–1997. godine došlo do promene ravnoteže uticaja dve vodeće ličnosti na opozicionoj sceni u korist Zorana Đinđića. Posledični Draškovićevo lični animoziteti su prema procenama budućeg premijera imali presudnog uticaja na razilaženje koalicije Zajedno, koju su Drašković i Đinđić formirali sa Vesnom Pešić. Demonstracije u zimu 1996–1997. godine predstavljale su izvesnu vrstu prekretnice u razvoju opozicije jer je u epilogu ovih pobuna Milošević bio primoran da prizna poraz u Beogradu i pojedinim lokalnim opštinama, dok su vlade i mediji zemalja Zapadne Evrope i SAD konačno uvereni u postojanje jake alternativne režimu u Srbiji. Nakon prve političke pobeđe nad socijalistima, Zoran Đinđić je 1997. godine postao prvi gradonačelnik u posleratnoj istoriji Beograda koji nije dolazio iz redova partijske nomenklature Saveza komunista, odnosno SPS-a. Izvori koje je analizirao Dimitrijević svedoče da je Đinđić već tokom prvih nedelja pošto je preuzeo dužnost gradonačelnika sproveo čitav niz reformi i pokrenuo seriju različitih akcija koje su za cilj imale da domaćoj javnosti predstave idejni model za buduće promene društvene i političke stvarnosti koje bi usledile nakon smene režima u Srbiji. Ipak, unutrašnja trvenja u koaliciji podstaknuta različitim vrstama formalnih i neformalnih dejstava režimskih službi i njihovih saveznika onemogućila su realizaciju značajnog dela reformističkog programa i primorala Đinđića da nakon samo nekoliko meseci napusti ulogu gradonačelnika.

Istraživanje Bojana Dimitrijevića pokazuje da politički porazi i aktivna medijska stigmatiza-

cija nisu uspevali da slome volju Zorana Đinđića da opstane u borbi za promene. Upravo u trenucima kada je doživljavao neuspehe u političkoj „*umetnosti mogućeg*“, Đinđić je odbijao da prihvati slabosti svog položaja i donosio one odluke koje će njegovi kritičari doživljavati kao najkontroverznije, a njegovi saborci kao najteže. Istovremeno se suprotstavljajući mobilizacijskoj propagandi režima i spoljnim pretnjama po nacionalnu bezbednost, Đinđić je išao tankom linijom između antiratnih politika i borbe za nacionalne ciljeve. Kompleksnost, ali i doslednost ove doktrine često je izmicala okvirima percepcije Đinđićevih savremenika, kao i potonjih tumača njegove političke misli. Suočen sa posledicama neuspešnog rata u Hrvatskoj i tek delimično povoljnog mira u Bosni i Hercegovini, odnosno praktičnim rezultatima nekompetentnosti državne administracije i mnogih njenih saveznika u bivšim jugoslovenskim republikama, Đinđić je bio primoran da prihvati nove istorijske okolnosti, stvarajući pritom nove saveze i političke programe. Primera radi, udaljavanje od rukovodstva na Palama i približavanje Milu Đukanoviću bilo je delimično uslovljeno planovima budućeg premijera da na nivou srpsko-crnogorske zajednice formira jaku opoziciju Miloševiću. Sa druge strane, plan o postavljanju vojske na granicu sa Albanijom i posledičnom presecanju dotoka oružja i dobrovoljaca albanskim separatistima na Kosovu koji je Đinđić predložio skupštini 1998. godine svedoči ne samo o odlučnosti kasnijeg premijera da definiše politike koje će za cilj imati odbranu teritorijalnog integriteta, već i o sposobnosti za strateško planiranje. Na budućim istraživanjima ostaje da donesu sud o tome da li bi se usvajanjem Đinđićevog plana mogli izbeći oni događaji koje će kosovski Albanci i Srbi pamtití kao neke od najtragičnijih trenutaka svoje savremene istorije.

Čitaoci će doći do važnih saznanja o političkoj praksi Zorana Đinđića upravo u onim delovima knjige Bojana Dimitrijevića koji se bave razmatranjem procesa konstantnog pogoršanja političkog položaja budućeg premijera koji je prethodio njegovoj petooktobarskoj pobjedi. Suočen sa medijskom satanizacijom i stalnim kritikama režima, njegovih saveznika u zemlji i inostranstvu, ali i pojedinih opozicionih vođa, Đinđić je pred kraj ratne 1999. godine pokušavao da pokrene novi talas demonstracija. Nakon neuspeha, kasniji premijer je sa još većim entuzijazmom počeo da sprovodi nove planove o ujedinjenju opozicije. Dodatno proširujući kom-

promise koji su uslovljavali saradnju sa drugim opozicionim liderima, Đinđić se neumorno pripremao za odlučujuće izbore 2000. godine. U potpunom kontrastu sa pristupom kasnijeg premijera, Milošević je samouvereno odbijao da shvati važnost predstojećeg političkog sukoba, duboko uveren da je opozicija ostala dezintegrisana a reputacija njenog najuticajnijeg lidera trajno narušena. Svestan da u epilogu poslednjih događaja njegova lična kandidatura na predsedničkim izborima može doprineti izvesnim gubicima popularnosti opozicije kod one biračke grupe koju je od 1990. godine pokušavao da osvoji, to jest glasača koji su bili neopredeljeni ili nesigurno odani Miloševiću, Zoran Đinđić je podržao Vojislava Koštunicu kao opštem javnom mnjenju „prihvatljivijeg“ kandidata. Nakon što je kasno shvatilo značaj istorijskih procesa i Đinđićevih pragmatičnih akcija koje su vodile Miloševićevom porazu na izborima 2000. godine, režim je bezuspešno pokušao da izbegne prihvatanje izbornih rezultata.

Bojan Dimitrijević iznosi mnoge zanimljive pojedinosti naizgled spontanog formiranja pobuna koje su započele u provincijama, da bi se polako slivale u prestonicu. Procenjujući da revolucija čijoj je organizaciji presudno doprineo neće uspeti ukoliko naiđe na aktivan otpor struktura državne bezbednosti, specijalnih vojnih formacija i kriminalnih grupa, Đinđić je odlučio da ponudi mogućnost opstanka strateški ključnim elementima Miloševićevog režima. Autor postavlja pitanje da li je, slično kao u slučaju političkih kompromisa sa Draškovićem i Koštunicom, budući premijer očekivao da će ustupci učinjeni u cilju postizanja primarnih ciljeva vremenom izgubiti na značaju kada dođe do reformi političke i društvene stvarnosti u Srbiji. Još tokom dana „poleta, previranja i nesigurnosti“ koji su nastupili nakon 5. oktobra 2000, Đinđićeva administracija počela je da reformisanjem pojedinačnih ministarstava i državnih institucija priprema teren za buduće promene. Ipak, Đinđićevu odlučnost da ubrzava reforme konstantno je ograničavalo upoznavanje novih strukturalnih problema koji su ostali kao nasleđe prethodnih režima, ali i malodušnost njegovih političkih saveznika.

Sukob sa Vojislavom Koštunicom dodatno je oslabio jedinstvo kako federalnih, tako i srpskih institucija državne uprave, dok su elementi bivšeg poretka neprestano pokušavali da prošire neformalno podrazumevane privilegije koje su dobili „istorijskim kompromisima“. Sa druge

strane, vlade zemalja Zapadne Evrope i Sjedinjenih Američkih Država nametale su saradnju sa Haškim tribunalom i prihvatanje novih kompromisa na Kosovu i Metohiji kao preduslov normalizaciji odnosa i povratku srpsko-crnogorske zajednice u tokove međunarodne politike i globalne ekonomije. Administracija Mila Đukanovića u Crnoj Gori pokazala se kao nepouzdan partner čija interesovanja nisu značajno prevazilazila lokalna pitanja i lične interese, a politike albanskih organizacija doprinosile su da situacija na Kosovu postane sve sličnija događajima koji su prethodili Miloševićevom gazimestanskom „populističkom čudu“ deceniju ranije. Takođe, stare Draškovićeve i Koštunićine snage u DOS-u, kao i nove interesne grupe formirane u državnoj administraciji pokušavale su da svim sredstvima prošire svoj uticaj, istovremeno ograničavaju one premijerove reformističke programe koji nisu doprinosili realizaciji njihovih, prema Đinđićevim procenama, arhaičnih shvatanja političke prakse i planova o definisanju državne ideologije i unutrašnjih politika.

Đinđićevim naporima da prevaziđe naizgled bezizlazno težak položaj nove vlade nije doprinosilo ni stanje u ratom, sankcijama i korupcijom uništenoj privredi, koje je uslovljavalo kontinuitet ekonomske nesigurnosti, neregulisanu privatizaciju i zaduživanje, kao i produbljivanje društvenih nejednakosti, što je uslovljavalo održanje popularnosti „netrpeljivih“ političkih snaga i krajnjih ideologija. Za prevazilaženje ekonomske krize bila je neophodna podrška MMF-a i međunarodnih institucija, koja je izostajala zbog neregulisanog pitanja saradnje sa Haškim tribunalom i situacije na Kosovu, kao i realizacija ranijih premijerovih planova o definisanju novih socijalnih politika, za koje su nedostajala sredstva. Istovremeno, nameće se pitanje koliki bi bili dometi ekonomskih reformi nove vlade ukoliko bi nivo korupcije u državnim institucijama i uticaja organizovanog kriminala ostao nepromenjen. Planirajući da otkloni sve potencijalne prepreke strukturalnim promenama društva i stvaranju novih obrazaca rada državnih institucija, Đinđić je započeo obračun sa svetom kriminala, koji se intenzivno približavao nikada trajno poraženim ostacima bivšeg režima.

Istraživanje Bojana Dimitrijevića pokazuje razmere reformi koje je Đinđićeva vlada planirala da sprovede neposredno pre ubistva prvog demokratski izabranog premijera 12. marta 2003. godine. Neke od Đinđićevih planova reali-

zovala je vlada Zorana Živkovića u mesecima koji su nastupili nakon atentata, ali je ubrzo postalo jasno da će se nestankom snažne ličnosti Zorana Đinđića obnoviti kontinuitet istih istorijskih procesa dugog trajanja koje je premijer pokušavao da zaustavi. Poslednje poglavlje Đinđićeve biografije pokazuje dosta sličnosti sa sudbinom italijanskog premijera Alda Mora. Pokušavajući da postizanjem „istorijskog kompromisa“ sa svojim neistomišljenicima prevaziđe političku i ekonomsku krizu u Italiji, Moro se suočio sa pritiscima geopolitičkih igara velikih sila, ali i sa „nesalomivim zidom“ strukturalno reprodukovanih problema italijanske političke i društvene stvarnosti. Naposletku, Moro je prihvatio sukob sa kriminalnim podzemljem i terorističkim organizacijama krajnje leve i desnice, iako je znao da mu nedostaju instrumenti moći i dovoljno odani kadrovi vojske i policije da bi odneo pobjedu u borbi koju su njegovi savremenici sagledavali kao domen nezamislivog. Kao i u slučaju Alda Mora, mnogi događaji koji su vodili ubistvu Zorana Đinđića ostali su nerazsvetljeni, dok je uloga koju su raznovrsni strani i domaći centri moći mogli igrati i dalje zamagljena narativima o izvršiteljima finalnog čina zavera čiji obim verovatno nikada neće biti poznat.

Ipak, knjiga Bojana Dimitrijevića sistematski obrađuje i povezuje dostupne informacije o poslednjim trenucima života i prekinutim političkim naporima dr Zorana Đinđića. Analizirajući događaje koji su prethodili ubistvu Đinđića, Dimitrijević prikazuje i rezultate istraživanja onih premijerovih planova koji nikada nisu postali deo političke prakse Demokratske stranke, kao i onih malobrojnih reformi državnih politika i institucija koje su delimično završene. Knjiga Bojana Dimitrijevića daje najveći doprinos upoznavanju lika i dela Zorana Đinđića upravo u onim segmentima gde na osnovu analiziranih izvora pokazuje meru promena društvene i političke stvarnosti u Srbiji koje bi mogle nastupiti da su Đinđićeva ideologija i administracija nadživele premijera. Tek u nedostatku ovih reformi pokazale su se one posledice različitih premijerovih „istorijskih kompromisa“ koje su Đinđićevi kasniji kritičari označavali kao negativne, ali i posledice onih procesa koji su nakon nestanka ličnosti Zorana Đinđića nastavili da budu nerazdvojni činioci kontinuiteta srpske istorije.